

Ady Endre és a szlovák irodalom

Ady Endre munkásságára évszázadunk első évtizedének végén figyelt fel először a szlovák szellemi élet. Rövidesen tehát az Ady-életmű első közvetlen szlovák visszhangjának hetvenedik évfordulójára emlékezhetünk. A gazdag hagyomány azonban elsősorban Ady Endre költészetének közvetlen hatását jelenti. Ady prózáját viszonylag későn ismerte meg a szlovák kultúra. Novelláinak szerény válogatása csak négy évtizeddel a magyar irodalom e nagy zsenijének a halála után látott napvilágot. A publicista Ady pedig tulajdonképpen mindmáig ismeretlen a szlovák közvélemény előtt. Ez azért paradoxon, mert a szlovák irodalmárok Ady költészetéből először mindenekelőtt az elkötelezett humanista magatartást követték, nem pedig esztétikai és művészi megoldásait.

Az a terjedelmes szakirodalom és bibliográfia, amelyet közös erőfeszítéssel állítottak össze szlovák és magyar kutatók, nagyjából tehát Ady költészetének fogadtatásáról ad számot. Rendelkezésünkre áll egy könyv alakban kiadott monográfia is Csukás István tollából: Ady Endre a szlovák irodalomban. Mindez azt igazolja csupán, hogy a szlovák irodalom, és tágabb értelemben a szlovák kultúra egésze egyike azoknak, ahol Ady Endre életműve a legerősebb visszhangot váltotta ki. Írásunkban főként Ady fogadtatásának azokra a mozzanataira összpontosítjuk figyelmünket, amelyeket különösen fontosnak tartunk, illetőleg azokra, amelyeket eddig a szlovák vagy pedig a magyar irodalomtörténetírás figyelmen kívül hagyott.

Ady költészetének első visszhangjait a szlovák irodalom közegében még a költő életében regisztrálhatjuk, bár életművének szellemi és művészi öröksége csak a független Csehszlovák Köztársaság 1918-as megszületése után lesz Szlovákiában az irodalmi élet eleven alkotórésze. A szlovák kultúra és Ady Endre irodalmi kapcsolatainak alapkövetésére nem más vállalkozik, mint korának költői vezéregyénisége, Pavol Országh-Hviezdoslav. 1910-ben Jozef Škultéty jelentette meg a Slovenské Pohľady című irodalmi folyóiratban Hviezdoslav utolsó nagy lírai ciklusának, a *Visszhangoknak* (Dozvuky) verseit. Az egyik költemény mottója Ady *Endre Magyar jakobinus dalának* közismert negyedik szakasza. Hviezdoslav verse úgy kezdődik, mint egy szónoklat: „Igen, te heroldja a derűsebb időknek...” A Chocs fenséges hegycsúcsa alatt élő szlovák bárd elsősorban azt az Adyt üdvözölte, aki fölemelt hangon tiltakozott az igazságtalanság és jogtalanság ellen. A társadalmi ellentmondásokat ismerő költő kiáltó szava ez, aki egyenlő jogokat hirdetett az akkori Magyarország minden nemzetiségének. Az a Štefan Krčmery, aki a következő korszakban volt Szlovákiában Ady életművének ismerője, fordítója és méltatója, találóan jegyezte meg, hogy Pavol Országh-Hviezdoslavot „Ady békességet óhajtó, a magyarok között egészen kivételes szavai” ragadták meg. Azokban a sorokban ugyanis, melyeket Hviezdoslav Ady Endréhez írott költői episztolájához mottónak választott — mint Štefan Krčmery írta —, „emberi szív érződött. Aki így írt, annak a szlovák ember nem volt kisebrendű. Aki ezt írta, az a Kárpátok kerítésén túl, Európába nézett”. A szlovák költő tehát Ady Endre üzenetét mindenekelőtt politikai és etikai síkon fogta fel. Poétikája, mitikus szimbolikája idegen maradt számára. Érdemes talán itt megemlítenünk, e tekintetben Ady semmiképpen nem volt kivétel. Pavol Országh-Hviezdoslav ugyanígy elutasító álláspontra helyezkedett Ady szlovák kortársával, Ivan Kraskóval szemben. Végtelenül nyugtalanította a szimbolizmus betörése a szlovák irodalomba; úgy érezte, hogy ezzel idegen színek kerülnek a szlovák költészetbe. (Érdekességgént említsük meg, hogy közel ugyanabban az időben Pavel Országh-Hviezdoslav földije, Ladislav Nádaši-Jégé alsókubini prózaíró a próza zolai natura-

lizmusa ellen emelte fel intő szavát.) Tény, hogy Pavol Országh-Hviezdoslav magatartása nem volt egyedülálló. Hviezdoslav után egy évvel a nemzetileg erősen elkötelezett Martin Rázus írt *Üzenet* (Odkaz) címmel verset — alcíme: Magyar költőkhöz —, ugyanabban a szellemben. Még később pedig, a nagy magyar költőzseni születésének ötvenedik évfordulója alkalmából, csatlakozik hozzájuk Vladimír Roy is, aki egyszerűen annyit írt verse fölé: *Ady Endrének*.

Az államfordulat előtti szlovák költők nemzedéke érezte ugyan — sőt nem rejtette véka alá, hanem nyíltan beismerte —, hogy „A magyar költők közül a szlovák mentalitástól, a szlovák gondolkodásmódtól Ady esik a legmesszebbre”, ahogyan Štefan Krčméry írta; mindezek ellenére rokonszenvvel fogadták. Követték Adyt, bár — Vladimír Roy szavával szólva — ízig-vérig idegen volt számukra; követték, mert látták Ady géniuszának a fényét, érezték szabadságvágyát. Ebben közel volt Ady hozzájuk, egyike a legközelebbiekek.

A szimbolizmus majdnem olyan későn eresztett gyökeret a szlovák irodalomban, mint a magyarban. Legkiválóbb képviselője, Ivan Krasko majdnem ugyanakkor kezdte közzélni verseit, mint Ady Endre. Első verseskötetét három évvel Ady Új Verseinek megjelenése után, 1909-ben adja ki. A két költő munkásságában mégsem találunk közvetlen genetikai kapcsolatokat. Csak párhuzamokról lehet beszélni, amelyek a korabeli Magyarország különféle vidékein uralkodó általános közhangulatból következnek, a politikai és gazdasági viszonyokból és mindenekelőtt az ez időben vezető művészeti irányzatnak számító szimbolizmus alapelveiből. Ilyen következtetésre jutott Csukás István is *Ady Endre és Ivan Krasko* című elemző tanulmányában, amely a *Hagyományok és irodalmi kapcsolatok* (Tradície a literárne vzťahy) című gyűjteményben látott napvilágot (Pozsony, 1972). E következtetéseket az a tény is alátámasztja, hogy az irodalomtörténetírás nem rendelkezik semmilyen kézzelfogható dokumentummal, amely Ady Endre és Ivan Krasko személyes kapcsolatát bizonyítaná. Igen kevésbé valószínű, hogy ilyen dokumentum egyáltalán létezett volna. Ivan Krasko ebben az időben a csehországi Valašské Klobouky-ban élt, Ady Endre pedig egyáltalán nem foglalkozott szlovák problémákkal. Sőt jogosult az a feltételezés is, hogy Ivan Krasko nem ismerte közvetlen forrásból azelőtt Ady költészetét, mielőtt felhagyott a versírással. (Tőle eltérően Pavol Országh-Hviezdoslavnak volt a magánkönyvtárában Ady-kötet.)

Ady költészete a költő halála után éli aranykorát a szlovák irodalom közegében, az új társadalmi és politikai légkörben, az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as szétesése után. A színre lépő ifjú irodalmi nemzedék, telve a nemzeti függetlenség fölötti lelkesedéstől, tárt karokkal fogadott minden újat. Ady költészete volt e nemzedék számára a modern líra titkaihoz vezető kapu; meggyeszer éppen ezen a kapun keresztül jutottak el a távoli Szajna partjaihoz. Emil Boleslav Lukáč költői tájékozódása bizonyítja ezt, a két világháború közötti korban születő költészete. Ebben az összefüggésben érdemes megemlítenünk, hogy az államfordulat utáni költőnemzedék, azok a lírikusok, akik az első burzsoá csehszlovák köztársaság megszületésekor vagy rövid idővel megszületése után kezdtek publikálni, nagyobbreszt magyar iskolákba jártak; a szó igazi értelmében kétnyelvűek voltak, és így nem kerülhettek nyelvi akadályokkal szembe.

Ady Endre költészetének hatása az akkori szlovák költészetre több mint evidens. Nincs megfelelően megalapozva viszont az az állítás, hogy Ady meghatározta az egész államfordulat utáni költészet fejlődését. Ady költészetének fogadtatása különféle viszontagságos utakon történt. Voltak lelkes csodálói és fordítói, de nem volt hiány az üres epigonokból és a kárhözátókból sem. Éppen ők írták le az emlékezetes ítéletet: „Elég már Adyból!” (És ismét kínálkozik egy párhuzam: aggodalom a túl nagy cseh hatástól, Jiří Wolker cseh és mindenekelőtt proletár költészetétől — ez hívta elő az „Elég volt már Wolkerből!” jelszót. Mindemellert rövidesen bebizonyosodott, hogy az ijedelem teljességgel fölösleges volt, mert a világpolitikai események gyors változása más utakat is szabott a szlovák költészet fejlődése előtt.) Ady Endrét tehát (éppúgy mint Jiří Wolker) meg kellett védeni. Erre mindenekelőtt Emil

Boleslav Lukáč vállalkozott, Ady talán legalaposabb ismerője a nem magyar költők közül. Ő a szerzője az Ady és a dekadencia (1933) című tanulmánynak, amely jelentős helyet foglal el Ady Endre szlovák fogadtatásának történetében. Helyesen értékeli Ady dekadenciáját, megcáfolja a hamis értelmezéseket, ezzel kiüti Ady ellenzőinek kezéből az érveket. A húszas évek Ady-kultuszához a következő megjegyzéseket fűzi: „Ady költészetének elemei, hatásai, visszhangjai szembeötlőek a szlovák költők, sőt még a prózaírók műveiben is. Ez nem öltött azonban olyan arányokat, hogy az Ady-epigonizmus veszélye fenyegetett volna.” Józan hang volt ez, egyike azokénak, akik napjainkkal bezárólag folytatják Ady Endre átültetését a szlovák irodalom és kultúra talajába. Az Ady iránti érdeklődést nem csak a politikai viszonyok határozták meg. Prága hivatalos külpolitikai vonala sem tartotta kívánatosnak a szlovák–magyar, és szélesebb értelemben a csehszlovák–magyar kulturális kapcsolatok termékeny kibontakozását. A cseh és a szlovák költészet új tájékozódása elvetette a szimbolizmus irodalmi örökségét, így Ady hatása csak azoknak a költőknek a munkásságában mutatható ki, akiknek poétikája továbbra is nyitott maradt a szimbolizmus előtt. Említsünk meg legalább két példát: Ludo Mistrík-Ondrejov és Miloš Krno. Nem ugyanannak a nemzedéknek a költői. Ludo Mistrík-Ondrejov a harmincas években lépett a színre, Miloš Krno pedig egy évtizeddel később. Különbözött a két költő Adyhoz vezető útja is. Ludo Mistrík-Ondrejovot egyebek mellett a magyar nyelv is elkalauzolta hozzá. Jó hangulatban gyakran eredetiben szavalta Adyt. Szemtanúk bizonyossága szerint leggyakrabban a Párisban járt az ősz című verset. Elsősorban Ady Endre költészetének nosztalgikus és gondtalan színeire rezonált. Ilyen verseket választott ki fordításra is. Amennyivel kevesebbet fordított, annál több ösztönzést szerzett ezekből a versekből, főként *Részeseg dalaiban* (Pijanské piesne). (Az irodalmi komparatiztika eddig még nem foglalkozott ezekkel a jelenségekkel.)

Miloš Krno esete más jellegű. Ő közvetett úton jutott el Ady költészetéhez, a nagyszámú szlovák fordításon keresztül. És Ady kedvéért kezdett magyarul tanulni. (Később le is fordított mintegy húsz költeményt.) Adyhoz írt verse 1942-ben született (összegyűjtött verseinek kiadásában az ifjúkori költemények közé sorolta), fényes bizonyítéka annak, hogy Ady költészetének lényegéhez férközött, és megértette forradalmiságát. (A vers magyar fordítását lapunk mostani számában közöljük. — A szerk. megjegyzése.) Külön érdemes megemlíteni, hogy ehhez a megértéshez és magatartáshoz egy politikailag rendkívül kedvezőtlen, magyarelles hangulatban jutott el. Amikor 1943-ban *Na brehu čiernych vód* (Sötét vizek partján — szerkesztette Emil Boleslav Lukáč) címmel magyar költői antológia jelent meg, hivatalos helyen igen kedvezőtlenül fogadták. Megnyilvánult ez a központi politikai napilapok elutasító glosszáiban, és később a vitában. Karol Strmen ilyen jellemző címmel kezdte recenzióját: „A magyarok is maguknak, és a szlovákok is a magyaroknak?” A vitában két alkalommal emelt szót a könyv védelmében Ján Smrek, Ady későbbi fordítója, cikkei beszédes címet kaptak: „Cirkusznak kell lennie!” és „Ki vesztette el a fejét?” Ennek a vitának egyértelmű politikai háttere volt, de mindenekelőtt a költészet került ki belőle győztesen.

Az egyes versek számos, folyóiratban közölt fordítása (Štefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč, Valentín Beniák, Vladimír Marko, Ludo Mistrík-Ondrejov, Ján Smrek és mások; a teljes felsorolás terjedelmes bibliográfiát is kitenne) után jelentek meg az első nagyobb írások, kommentárok és tanulmányok (mindenekelőtt Štefan Krčméry és Emil Boleslav Lukáč tollából). Főként Štefan Krčméry első cikkei készítették elő a talajt Ady költészetének befogadásához és megértéséhez. Ady Endrét „Közép-Európa egyik legnagyobb szellemi jelenségének” tartotta. Azt hangsúlyozta, hogy Ady lázadása az uralkodó magyar élet hamis értelmessége elleni lázadás; Ady költészetének belső vitájában a régi Magyarország és az új Európa vitáját látta. Ady költészetét úgy határozta meg, mint a régi Magyarország betegségének gyógyszerét. Ady szomorúságában mindenekelőtt a társadalmi felelősséget érző ember szomorúságát érezte. Štefan Krčméry fáradhatatlanul reagált az Adyval foglalkozó szlovák megjegyzésekre is. Emil Boleslav Lukáčot nem habozott „Fantasztikus Ady-barátnak”

nevezni. Másrésztől nyíltan támadta az epigonokat, Ady üres utánzóit, akik „látóhatóan a magyar Ady köpönyege alól bújtak ki”. Augustín Način-Borin költészetéhez például a következő lapidáris megjegyzést fűzte: „túlságosan kényszeredett az Ady költészetére valló reminiscenciákban, kilátszik alóla a determináló hatás, s így már-már karikatúrája az eredetinek”.

Ady költeményeiből az első válogatás 1934-ben jelent meg kötetben szlovákul. Vladimír Marko, a fordító, nem volt költő, és ez megmutatkozott a fordítás színvonalában is. Ezért ennek a kötetnek mindenekelőtt informatív a jelentősége. E. B. Lukáč említett *Na brehu čiernych vód* című antológiáján kívül szép számmal szerepeltek Ady versei Emil Boleslav Lukáč további fordításköteteiben (*Záhada útechy* — A vigasztalás kertje, 1949; *Spoved Dunaja* — A Duna vallomása, 1976), valamint Valentín Beniák versfordításainak gyűjteményében (*Večerná blýskavica* — Esti vilámlás, 1957). Önálló Ady-kötetet jelentetett meg Emil Boleslav Lukáč (*V mladých srdciach* — Ifjú szívekben, 1941), utána pedig Ján Smrek (Ady Endre: Versek, 1950). Ez utóbbi máig a legterjedelmesebb, a legegységesebb; több mint száz verset tartalmaz, főként a költő első nagy alkotói korszakából, az Új Versek megjelentetése utáni időből. (Érdekes, hogy majdnem minden szlovák fordító többnyire ugyanebből a korszakból választott.)

Ady Endre költészete Szlovákiában mindig a művészet legnemesebb feladatát töltötte be: jelentős része volt a szlovák–magyar közeledésnek. Olyan szellemi érték ez, amelyhez bátran csatlakozhatnak az irodalom új nemzedékei, és legfőképpen az a nemzedék, amelyhez Ady legfiatalabb fordítója, Vojtech Kondrót is tartozik.

KISS GY. CSABA fordítása

A legújabb szlovák Ady-vers

Keletkezésének helye és ideje: Cseklész, 1977. április. Szerzője: Vojtech Kondrót szlovák költő és műfordító. A harmincévesek nemzedékének tagja, költőként és műfordítóként is szép nevet szerzett már magának a szlovák olvasók körében. Őt önálló verseskötete mellett főként a magyar irodalomból, közelebbről huszadik századi líránkból fordít. Közvetítő munkájának eredményeképpen látott napvilágot Weöres Sándor, Babits Mihály és Illyés Gyula verseinek szlovák kötetek. Adytól eddig csak néhány verset ültetett át anyanyelvére, az évfordulót saját eszközeivel — költőként köszöntötte. Ady-verse lefordíthatatlan; hiszen mind a négy versszak mind a négy sorában Ady neve rímel. Ezért prózában kíséreljük meg magyarul visszaadni tartalmát: „Vers, amelyet régen megfeketült gerendákba véstek, / Titokzatos mint az erdélyi várak / Hervadó kerteket belepő hó / Táj, ahol örökkön ifjú maradt; — Temetők — ezek a téli szőlőskertek / A fasornak az a fája, mely mögé elrejtézt / Amikor háztűznézőbe járt a Halálnál titokban / Táj, ahol örökkön ifjú maradt; — Tekintetek — jégkigyók oszlopsora / Egyedül a tengerrel, mely nyíltan fürkészi a szemet / Tud mindent és semmit el nem árul / Táj, ahol örökkön ifjú maradt; — Vers, amelyet régen megfeketült gerendába véstek, / Titokzatos mint az erdélyi várak / Hervadó kerteket belepő hó / Táj, ahol örökkön ifjú maradt.”

(A vers kéziratának hasonmása a 78. oldalon.)

K. GY. CS.